

SÜRDÜRÜLEBİLİR GELİŞME YAKLAŞIMINDA YEŞİL EKONOMİNİN ÖNEMİ

Maksut ABDIRAIMOV*

Özet

Son zamanlarda küresel iklim değişikliği, sınırlı kaynakların kullanımı ve yoksulluk gibi sorunlar ülkelerin ve uluslararası örgütlerin önemli küresel gündem maddelerinin oluşturmaktadır. Kronikleşmiş sosyo-ekonomik sorunlara çevresel sorunların da eklenmesiyle başlayan bu krize ilk önce "sürdürülebilir kalkınma" ve daha sonra "yeşil ekonomi" olarak ortaya atılan kavramların ışığında çözüm yolu aranmaktadır. Aslında birbirini tamamlayan sürdürülebilir gelişme ve yeşil ekonomi yaklaşımı, sadece ekonominin değil, hayatımızın her alanını ilgilendiren disiplinler arası bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda bu çalışmanın asıl amacı sürdürülebilir kalkınma çerçevesinde yeşil ekonomi kavramını incelenmektedir. Bu çalışmada öncelikle yeşil ekonomide benimsenen yaklaşımlarla ilgili klasik ve neo-klasik iktisatçıların varsayımları irdelenmiştir. Sonra yeşil ekonomi tanımından hareketle yeşil yakalı işler karakterize edilerek istihdam üzerinde yaratması beklenen potansiyel etkiler incelenmiştir. Son olarak yeşil ekonomi ile ilgili bazı sektörlerin (enerji, inşaat, tarım ve gıda) sürdürülebilir kalkınma açısından önemi araştırılmıştır. Bu çalışma yeşil ekonomi alandaki araştırmalara ve literatüre katkı sağlaması amacıyla ortaya konulmuştur. Yaşanabilir bir dünya için son derece önemli olan yeşil ekonominin daha derinlemesine araştırılması gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: küresel kriz, yeşil ekonomi, yeşil işler, yenilenebilir enerji, yeşil inşaat, sürdürülebilir tarım

THE IMPORTANCE OF GREEN ECONOMY IN A SUSTAINABLE DEVELOPMENT APPROACH

Abstarct

The gloubal issues recently such as climate change, the use of limited resources and poverty have been globally important agenda items of countries and international organizations. The crisis which starting with the inclusion of environmental problems to chronic socio-economic problems have been strived to find the solution firstly in the light of the concepts of "sustainable development" and then "green economy". Actually, the approaches of sustainable development and green economy which complement each other come across as not only economic but also interdisciplinary concept concerning every aspect of our life. In this context, the aim of this study is to explore the concept of the green economy in the framework of the sustainable development. Primarily, the assumptions of classic and neo-classic economists which concerned with the approach adopted in the green economy are exminded. Then, by moving from the definition of green economy the green-collar jobs will be characterized and invesigated its expected potential effects over employment. Finally, the importance of some sectors (energy, construction and food and agriculture) related to green economy in terms of sustainable development was studied. This study contributes to research and literature in the field of the green economy. The extremely importance of the green economy for habitable world need to examine more deeply.

Key Words: global crisis, green economy, green jobs, renewable energy, green construction, sustainable agriculture

GİRİŞ

Hızla gelişen küreselleşme beraberinde çevre kirliliği, küresel ısınma, iklim değişikliği, biyolojik çeşitliliğin azalması, yoksulluk, finansal istikrarsızlık gibi birçok ortak dış sorunları getirmiştir. Bu dışsallıkların giderilmesi ve önlenmesi kuşkusuz dünya ülkelerin ortak işbirliğiyle mümkün olmaktadır. Bunun dışında klasik iktisat teorisinde ekonominin görünmez bir el (invisible hand) tarafından

* Phd Student, Department of Managment, ecomst2002@yahoo.com

otomatik olarak dengeleneceği öngörülmektedir. Bundan dolayı doğal kaynakların kendi kendini yenileyeceğine (self-regulating) dolayısıyla tükenmeyeceği varsayımı doğal kaynak kullanımı ve çevre kirliliğinin uzun yıllar ihmal edilmesine sebep olmuştur. Ekolojik sorunların tek başına ele alınıp sürdürülebilir kalkınma stratejisi geliştirmek imkânsız hale gelmiştir. Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerindeki nüfus artışı sorunu, giderek artan yoksulluk ve uluslararası düzeydeki fırsat eşitsizliği, sınırsız kaynak tüketimi ve kaynak paylaşımı gibi faktörleri de içerecek biçimde yeni bir yaklaşımla ele alınması zorunluluğu ortaya çıkmıştır.

Bu çalışmada sürdürülebilir bir ekonomik kalkınmanın sürdürülebilir bir çevre yardımıyla sağlanabileceği temel düşüncesinden yola çıkılmaktadır. Kalkınma ile doğa arasındaki dengenin oluşturulmasında sürdürülebilir kalkınmanın önemi artmaktadır. Sürdürülebilir kalkınma kavramını 1987 yılında Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonunun "Ortak Geleceğimiz" adlı raporunda ilk kez resmi olarak dile getirilmeye başlamıştır. Daha sonra 2009 Mart Birleşmiş Milletler Çevre Programının raporunda ekonomik, sosyal ve çevresel sorunlar yeşil ekonomi kapsamında ele alınmıştır. Raporda sürdürülebilir kalkınmanın yürütülebilmesi ve yoksulluğun azaltılması için yeni küresel yeşil düzen oluşturulması olmuştur. Bunun yanı sıra çevreci ekonomi için geliştirilmesi gereken politikalar üzerinde durmuştur (UNEP, 2009). Bu çalışmanın amacı hızlı ekonomik gelişme sürecinde ekolojik dengenin korunması ve sürdürülebilir bir kalkınma ve yoksulluğun azaltılması konusunda bilgilendirmek. Ayrıca dünya ülkelerin yeşil ekonomi kavramı çerçevesinde oluşturmak istediği yeni ekonomik yapının içeriği ile ilgili geniş bilgi sağlamayı amaçlamaktadır.

1. YEŞİL EKONOMİ KAVRAMI

2008 yılında birçok ülkede meydana gelen eşzamanlı finansal ve ekonomik krizlerin sonucunda başta Birleşmiş Milletler Çevre Programı (UNEP), Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD) ve G20 gibi büyük uluslararası kuruluşların toplantılarında yeşil ekonomi kavramını kullanmaya başlamıştır. Yeşil ekonomi tanımı çevresel riskleri ve ekolojik kısıtlıkları önemli derecede azaltmaya çalışılırken insan refahı ve sosyal eşitliği teşvik eden temiz, çevre dostu bir ekonomidir. Geliri ve istihdamı artıran, karbon emisyonları ve çevre kirliliği azaltan, enerji ve kaynak verimliliği artıran ve biyolojik çeşitlilik ve ekosistemin işleyiş kaybını önleyen kamu ve özel yatırımların yeşil ekonomi çerçevesinde gerçekleşeceği öngörülmektedir.

Birleşik Milletler Çevre Programı (UNEP) 2009 raporunda yeşil ekonomi için yeni düzenin üç temel hedefi mevcuttur. Birincisi, 2008 küresel finans ve ekonomik krizden zarar görmüş grupları korumak amacıyla yeni istihdam fırsatları oluşturarak dünya ekonomisini canlandırmaktır. İkincisi, temiz enerji kullanan bir dünya oluşturarak dengeli ve sürdürülebilir kalkınma ekonomisini oluşturmaktır. Üçüncüsü, sürdürülebilir kalkınma sağlayarak gelecekte yoksulluğu ortadan kaldırmaktır (UNEP, 2009, s. 5).

OECD 1999 raporunda yeşil ekonomiyi daha spesifik bir tanımlamayla, su, hava ve toprakla ilgili çevresel zararları ve bunların yanı sıra atık, gürültü ve eko-sistemle ilgili sorunları ölçmek, önlemek ve gidermeyi amaçlayan her türlü temiz teknoloji, mal ve hizmet üretim faaliyetlerinden oluşmaktadır (OECD, 1999, s. 9).

Yeşil ekonomi yöntem zaman ve mekân açısından, geleneksel ekonomi araçlara yeni bakış açıları getiriyor. Yeşil ekonominin temel mantığında ekonomik üretim, tüketim ve dağıtım faaliyetlerin doğa üzerindeki baskısıdır (UNEP, 2011). Yeşil ekonomi anlayışı mal ve hizmetlerin üretim, dağıtım ve tüketim sisteminin tekrar yapılandırılmasıdır. Bu sistemin uzun vadede insan yaşam kalitesinin geliştirilmesi, toplumsal eşitliğin yükseltilmesi, çevre risklerin azaltılması ve ekolojik kısıtların azaltılmasıdır. Bu bağlamda ekonomik büyümenin gerçekleşebilmesinde kaynak kullanımı ile çevrenin, birbirinden etkilenmemesi için küresel çapta politik reformların yapılması ve uygulanması gereklidir.

Yeşil ekonomiye geçişte birçok sektörde çok sayıda yeşil işler, dev rüzgâr tribünlerin kurulması, ulaşım sektöründe elektrikli ve hibrid araçların üretimi ve tarım sektöründe de organik ürünlerin üretilmektedir. Bu ekonomik faaliyetlerin de yeni istihdam fırsatı sunmaktadır. Gün geçtikçe yeşil

işlerde istihdamın küresel çapta yaklaşık 2,3 milyon olduğu tahmin edilmektedir. Gelecekte yeşil yakalı çalışanların sayısı önemli derecede artacağı öngörülmektedir. Yeşil işlerin sayısı arttıkça istihdam üzerindeki beklenen potansiyel etkiler sürdürülebilir ekonomi için önemli olmaktadır.

Yeşil sektörlerde çalışmak için gerekli yeni becerilere olan talep yeni mesleklerin ortaya çıkmasını sağlamaktadır. Bu talebi karşılayabilmek için kapsamlı bir yaşam boyu öğrenme stratejisi ve sürdürülebilir kalkınmaya entegre olmuş ve doğru becerileri arz edebilen bir öğretim sistemine ihtiyaç duyulmaktadır. Sürdürülebilir toplumun oluşturulmasında da önemli olan yeşil işlerde istihdam edilmek üzere mesleki eğitimi işgücünün oluşturulmasıdır (CEDEFOP, 2009, s. 1).

2. İKTİSADİ DÜŞÜNCEDE YEŞİL EKONOMİ

Yeşil ekonominin temelleri klasik iktisat teorisine kadar uzanır. Dönemin iktisatçılarından Ricardo, Malthus ve Mill, “büyümenin sınırları” konusunda önemli olgular geliştirmişlerdir. Malthus büyümenin sınırını kıtlık olgusuna dayandırmış, kullanılabilir alanı sabit olarak kabul ederek nüfus artışının sınırlandırılması gerektiğini vurgulamıştır. Ricardo, homojen özelliği nedeniyle toprağın azalan verimleri üzerine kendi açıklamalarını dayandırmıştır. Ricardo’ya göre, artan nüfus daha az verimli olan alanları kullanmak zorunda kalacağından hayat standartları belli bir süre sonra azalacak, nüfus artışı da duracaktır. Mill ise, bireysel sağduyu ve tutumluluğun sonucunda daha iyi bir refah dağılımının gerçekleşebileceğine inandığı için “durağan durum” konusunda Ricardo’ya nazaran daha iyimser bir görüşe sahiptir.

Klasik iktisatçılar teoride ekonominin görünmez bir el (invisible hand) tarafından otomatik olarak dengeleneceğine ve doğal kaynakların (kendi kendini yenileyeceği için) tükenmeyeceğine (self-regulating) ilişkin varsayım ve yaklaşımlarıyla ekonomik büyümeye ve kalkınmaya öncelik verilirken doğal kaynak kullanımının ve çevre kirliliğinin geri plana atılması sonucunu doğurmuştur. Cato’ya göre yeşil ekonomi, politikacılar tarafından uygulanan ve üniversitelerde öğretilen egemen ekonomik paradigmadan üç ana şekilde farklıdır: Birinci, bu doğal olarak sosyal adalet ile ilgilidir. Yeşil bir ekonomist için eşitlik ve adalet verimlilikten daha öncelikli konulardır. Geçmişte kalkınma ekonomisi çalışmaları olan ve yeşil ekonominin gelişmesinde katkısı bulunan birçok iktisatçı bütün dünya insanların eşit olduğu bir uluslararası ekonomi oluşturma çabasındadırlar. İkinci, yeşil ekonomi çevre savunucuları ve yeşil politikacılar tarafından ortaya çıkmıştır. Onlar soyut teorilerden ziyade daha çok pratikte sürdürülebilir bir ekonomi inşa etmeye çalışmaktadırlar. Üçüncü, henüz yeşil ekonomi üniversitelerde akademik bir disiplin değildir. Akademik ortamdaki tartışmalar ve üniversitenin kendisi, küreselleşen ekonomik sistemin esiri olmuştur (Cato, 2009, s. 5).

Klasik iktisadın babası olarak bilinen Adam Smith’e göre iktisadi kalkınmanın önündeki en büyük engel özel girişimciliği kısıtlamaya çalışan hükümettir. Bu anlayış klasik iktisadın “bırakınız geçsinler, bırakınız yapısınlar” (laissez faire, laissez passer) sloganında görmektediriz. Bu görüş her türlü sorunun piyasa ekonomilerinin işleyişi içinde çözülmesi gerektiği, yasaklama, düzenleme gibi otoriter müdahalenin refahı azaltacağını varsaymaktadır.

Liberal ekonominin iktisadi geçmişinde bazı alanlarda piyasanın işleyişine müdahale ettiği görülür. Bu müdahalelerden bir kısmı piyasayı arzulan bir işe sevk etmek için uygulanan teşvik ve sübvansiyonlar olarak karşımıza çıkar. Yeşil ekonomiye geçişle ekonomik kalkınmanın sürdürülebilirliğinin artırılacağı ve gelecek nesillere bırakılacak değerlerin hem onlara hem de onlardan sonra gelecek nesillere yetecek bir refah düzeyi sağlayacağı genel kabul görmektedir. Khor’a göre yeşil ekonomi çerçevesinde şirket ve piyasa yeniden düzenlenmelidir. Yeşil ekonomiye geçişte özel sektörün rolünün önemli olmasına rağmen devlet düzenlemelerin, özellikle büyük özel sektörler için önemlidir. Hava kirliliği ve emisyonu, su kirliliğini, çevre vergilerini ve cezalarını kapsayan düzenleme mekanizmaları yeşil ekonominin önemli enstrümanlarıdır (Khor, 2011, s. 28). Fakat esas problem, yeşil ekonomi için gerekli düzenlemelerin yapılmasında kullanılacak olan fonun teminine geldiğinde ortaya çıkmaktadır. Ne üretici daha yüksek maliyetlere katlanmak istemekte, ne de tüketici daha yüksek fiyatla yüzleşmek istemektedir. İşte bu bağlamda da devletin “olmalı mı, olmamalı mı” şeklinde tartışılan müdahalesine ihtiyaç duyulur.

1970'li yıllardan bu yana ekolojik sorunların çözümü konusundaki tartışmaların ana teması sürdürülebilirlik olmuştur ve iktisat teorisinde kendine önemli bir yer edinmiştir (Harborth, 1991). Sürekli ve saldırgan kalkınma politikaları, yerini daha insani ve hoşgörülü olarak nitelendirilebilecek sürdürülebilir kalkınma politikalarına bırakmaya başlamıştır (Dinçer, 1996).

Son yıllarda yaşanan çevre ve iklimle ilgili olumsuzluklar, klasik iktisat teorilerinin artık tek başına yeterli olmadığını ortaya koymuştur. Bu eksikliğin ekolojik iktisat olarak ifade edilen yaklaşımlarla giderilebileceği düşünülmüştür. Ekolojik iktisat, ekonomiyle ekosistemin birbirine olan bağlılığını araştıran disiplinler ötesi bir bilimsel araştırma dalı olarak ifade edilebilir. Bu alanın öncülerinden Herman E. Daly'e göre üretim süreçlerinin sadece doğa açısından iyiyi üretmesi mümkün değildir, iyinin yanında kötünün de çıktığı olarak üretilmesi kaçınılmazdır. Burada önemli olan bu çıktı miktarının ekosistemin atıkları emme ve tüketilen kaynakları yenileme kapasitesini aşmaması gerekliliğidir, ancak bunun sağlanmasıyla ekonominin yeşillenmesi sağlanabilir ve ekolojik açıdan sürdürülebilir olacaktır (Daly, 2007, s. 86).

Neo-klasik iktisat, ekonomik sistemi doğal ve diğer sosyal sistemlerden ayrı olarak değerlendirilir. Doğal sermaye, üretim sürecinde etkili olan girdilerin temel kaynağı olmakla birlikte, gereken önemi görmemiştir. Bu yaklaşıma göre, etkin bir fiyat sistemi ile ekonomik kalkınmayı gerçekleştirmek mümkündür. Ancak bu durum bir taraftan teknik gelişmeleri teşvik ederken, diğer taraftan da kıtlık sorununu beraberinde getirir. Teknik gelişmeler, doğal maddelerin ikamesini ve yeniden işlenmesini kolaylaştırarak tüketimi azaltabilmektedir. Yeşil ekonominin sağlanmasında doğa sermayesine yeniden yatırım yapmak önemli bir aşamadır. İşletmelerin içinde faaliyet gösterdiği doğal ortamın biyolojik kaynaklarının onarılması, desteklenmesi ve genişletilmesi faaliyetlerine yatırım yapmaları olarak ifade edilebilir. Geçmişte etkileri hissedilmemiş olsa da, dünyanın bugünkü doğa koşulları dikkate alındığında, bozulan ekosistemin üretimi ve maliyetleri olumsuz yönde etkilemesi kaçınılmaz olmuştur. Ayrıca, toplumların bu konudaki bilinç düzeyinin artması sonucu işletmelerin çevresel sorumlulukları açısından nasıl algılandıklarının, satışlar ve firmanın pazar değeri üzerindeki etkisi de bilimsel olarak birçok çalışmada kanıtlanmıştır (Yavuz, 2010, s. 68).

E. F. Schumacher, 1973 yılında yazdığı "Küçük Güzeldir" adlı eserinde, dünyada egemen olan ekonomik ve toplumsal düşünce yapısının yeryüzüne ve insanlığa verdiği zararlar üzerinde durmuştur. Schumacher'e göre, doğal kaynakların, mevcut ekonomik faaliyette kullanılan sermayenin aslında büyük bir kısmını oluşturmasına rağmen, maliyet hesaplamalarına gereği gibi dahil edilmemektedir. Üretim sorununun çözülmüş olduğu inancı, ihtiyaçların sonsuzluğu varsayımı, sınırsız ekonomik büyüme düşüncesi ve bireysel ve toplumsal ağırlıklılık insanlığı büyük bir felakete sürüklemektedir. Schumacher'in eserinde, mevcut olumsuz durumun aşılması için büyük çabalar harcanması gerektiğini belirtilmiştir. Schumacher, ekonomik süreklilik kavramını anlatırken mevcut ekonomik düşüncenin "atalarımız için lüks olanın bizim için günlük ihtiyaçtır" anlayışın süreklilik anlayışına ters olduğunu savunmaktadır (Schumacher, 2000, s.23-24). 1970'lerin başında, bilim adamları giderek artan ekonomik büyümenin çevreye zarar vereceği endişesini dile getirmeye başladı. Bunu sebebi da topluluklarının her yıl daha fazla mal ve hizmet üretmek gerektiği düşüncesinden kaynaklanmaktadır. Üretimde kullandığımız kıt kaynaklar sonunda bitecektir ve yeni kaynak arayışları ekosistemi tahrip etmektedir.

1990'ların başından itibaren iklim değişiklikleri, küresel ısınma ve çevre sorunları uluslararası kuruluşlar tarafından daha sık gündeme gelmektedir. İklim değişikliği yoksulluğun azaltılması için ciddi bir risk ve ülkelerin ekonomik gelişme sağlama çabaları için tehdit oluşturuyor. Sürdürülemez üretim ve tüketim sonucu ortaya çıkan iklim değişikliği en çok tarım ve kırsal kalkınma sektörü üzerinde olumsuz etkileri bulunmaktadır. Ve sonuçta gelir, sağlık ve verimlilik kaybı sonucu ekonomide olumsuz dalgalanma yaratmaktadır. İklim değişikliği toplumun yaşam koşullarını tehdit etmektedir ve toplumun veya türlerin hayatta kalma olasılığı belirsiz hale gelmektedir. Ana akım iktisat düşünceleri kısa vadeli kaygılar ile sınırlı kalmaktadır. Oysa nesiller arası eşitlik ve gelecek nesil hakları uzun vadeli ekonomik bakış açısı gerektiren olaylardır. Yeşil ekonomi insan ve doğa üzerinde

öngörülebilir, olumsuz etkilerini önlemek için ve her nesil için ihtiyacını karşılayabileceği doğal kaynak ve yaşanabilir gezegen bırakılmasını savunur (Kennet & Heinemann, 2006, s. 70).

Kennet & Heinemann'a göre ekolojik ve ekonomik sorunlar en güncel sorunlar ve bu sorunlar yeşil ekonomi yaklaşımı ile açıklamaya çalışmıştır. II. Dünya Savaşından sonraki dönemde, Keynesyen iktisadın uzantısı olarak, ekonomilerin gündemini, ekonomik kalkınmanın hızlandırılması, işsizliğin önlenmesi veya enflasyonun kontrol altına alınması gibi kısa dönemli siyasi öncelikler belirlemiştir. Bu çerçevede oluşturulan kalkınma ve büyüme politikalarında öncelik üretim artışına verilmiş; bu durum hem gelişmiş, hem de gelişmekte olan ülkelerde çevre bilincinin oluşmasının gecikmesinde etkili olmuştur. Ana akım ekonomistler tarafından benimsenen kıt doğal kaynakların ücretsiz girdi olarak kullanılmasından kaynaklanan sorunlar doğal kaynakları imha etmektedir. Ana akım iktisat bu tür sorunlara karşı hiçbir analitik çerçeve sunmamaktadır. Benzer şekilde küresel iklim değişiklikleri değişiyor ve daha zorlu ve insan hayatına daha fazla zarar verir hale geldi. Neo-klasik ekonomik yaklaşımın şiddetli doğal afetlere karşı çözüm üretemeyecek hale gelmiştir. Yeşil ekonomi bu sorunları ekolojik ve sosyal yapı içerisinde sürdürülebilir üretim ve tüketim kalıpları içerisinde ele alır. Yeşil ekonomi tüketimi etkin hale getirmektedir ve talep kavramını yeniden formüle edilmesine imkân tanımaktadır.

Günümüz modern toplumlarının ekonomik bakışını yansıtan klasik modelde bireylerin satın alma gücünün artırılması gayrisafi milli hasla (GSMH) artırılmasıyla gerçekleşmektedir. Bu da sınırsız üretim ve tüketime dayanmaktadır. Bu bakış açısına göre ekonomik kalkınmanın amacı; artan nüfusa daha fazla mal ve hizmet sağlayarak insanların yaşam standardını yükseltmektir. İnsanoğlunun yaşam standardının yükseltilmesi amacıyla yapılan bu sınırsız üretimde kaynakların hızlı ve plansız olarak tüketilmesi, gelecek nesillerin gelişimi için gerekli olan yatırımların yapılmasına da engel olmaktadır (Tıraş, 2012).

Neo-klasik iktisatçılar ekonomik büyüme, daha fazla kar elde etme ve küresel şirketlerin ekonomik hegemonyası yaklaşımların savunmaktadır. Aslında neo-klasik iktisat ile yeşil iktisat yaklaşımın arasındaki sorun uzun-dönem yaklaşımıdır. Kısa vadeli kazançlar, sürekli yenilik ve piyasada rekabet içerisinde olma anlayışı gelecek kuşaklara bırakacağımız değeri önemsiz hale getirdi. Yeşil ekonominin öngördüğü doğal kaynakları tahrip etmeden gelecek kuşaklara nakledilmesi yaklaşımı uzun vadeli ekonomik sistem olarak bilinmektedir.

3. YENİ YEŞİL DÜZEN VE YEŞİL EKONOMİ KAPSAMI

Küresel ekonominin yeşillenmesini teşvik amacıyla "Küresel Yeni Yeşil Düzen", Birleşmiş Milletler Çevre Programı (UNEP) tarafından Ekim 2008'de başlatılmıştır. Yeni Düzen, ekonominin yeşillenmesini; "doğa, insan ve ekonomik sermaye yatırımlarında daha iyi kazanç sağlamak üzere iş ve altyapının yeniden yapılandırılması süreci ile eş zamanlı olarak sera gazı emisyonunun azaltmak, daha az doğal kaynak kullanmak, daha az atık oluşturmak ve sosyal eşitsizliği azaltmak" şeklinde tanımlamaktadır.

Birleşmiş Milletler Örgütü'nün önerdiği küresel yeşil düzenin hayata geçirilebilmesi için uluslararası işbirliği ile yatırımların aşağıdaki alanlara yoğunlaştırılmasını beklemektedir. Bu alanlar:

- Sürdürülebilir kentleşme için yeşil binaların tesisi ve tüm eski ve yeni yapılacak binalarda enerjinin etkin ve verimli kullanılmasıyla birincil enerji tüketimini (fosil kökenli yakıtları) dolayısıyla CO₂ salımının azaltılmasına yönelik her türlü yatırımlar.
- Rüzgâr, güneş, jeotermal ve biyokütle gibi yenilenebilir enerji alanları, atıkların yeniden işlenmesi ve kullanılması.
- Hibrit ve alternatif yakıtlı araçlar, yüksek hızlı raylı sistemler, toplu taşımacılık ve deniz yolu taşımacılığı.
- Yerküremizin altyapısını oluşturan toprak, tatlı su kaynakları, orman ve balıkçılık sahalarının geliştirilmesi ve korunması ve sürdürülebilirliğin sağlanmasına yönelik yatırımlar.

- Organik tarımı önceleyen sürdürülebilir bir tarım için gerekli tüm önlem ve yatırımların yapılmasıdır.

Yeşil Yeni Düzen (YYD) ekonomik, toplumsal ve ekolojik krize aynı anda çare bulmak amacıyla tasarlanmış bir politika setidir. UNEP 2009 raporunda YYD'nin küresel ölçekteki üç amacın şu şekilde belirtiyor:

1. Dünya ekonomisinin tekrar canlanmasına, iş kayıpların önlenip yeni işler yaratılmasına ve toplumun yoksul kesimlerinin korunmasına katkı sağlamak.
2. Ekonomiyi sürdürülebilir ve kapsayıcı büyüme modeline göre şekillendirmek.
3. Karbon bağımlılığını azaltarak ekosistemlerin çözülmesini yavaşlatmak (UNEP,2009, s. 5).

Yeşil ekonominin genel kapsamı sosyal, ekonomik ve çevresel faktörleri bütünleştirerek kapsayıcı sürdürülebilir kalkınmayı oluşturmaktır (Rao, 2010, s. 12). Yeşil ekonomi kapsamında tüm üretim faaliyetleri doğal kaynaklar üzerinde en az baskı yaratacak ve dönüşümlü olarak gerçekleştirilmesini öngörmektedir.

Son yıllarda yaşanan çevresel sorunlar ve kaynak kullanımı uzun-vadeli ekonomik büyüme için sorun teşkil etmektedir. Ekonomik getirisi olan, çevresel ve toplumsal sürdürülebilirlik oluşturan sektörlerin devlet tarafından desteklenmesi önemlidir. UNEP 2008 Ekim raporunda öncelikli beş alanın yeşil ekonomi girişiminin bir parçası olarak kabul edilmiştir. Bu sektörler aşağıdaki şekildedir:

1. Geri dönüşümlü temiz enerji ve teknoloji
2. Yenilenebilir ve sürdürülebilir enerji
3. Sürdürülebilir organik tarım
4. Ekosistem altyapı
5. Orman sektörü (Rao, 2010, s. 106).

Günümüzde yeşil ekonominin en önemli alanlarını yenilenebilir enerji, yeşil inşaat ve altyapı ve organik tarım sektörleri oluşturmaktadır. Bu sektörlerin gelişmesi için sağlanan sürekli teşvik ve yatırımlar gelişmiş ülkelerin öncelik gündem maddesi olmaktadır. Bu teşvik ve yatırımlar yoluyla ekonomiye aktarılacak paralar özel sektörler için sürdürülemez iş olanaklarının dönüştürülmesini sağlamaktadır. Bu çerçevede yaratılacak işler "yeşil işler" olarak adlandırılmaktadır. UNEP (2008) raporunda yeşil işler "insan onuru ve işçi haklarına saygılı uygun maaşlı, çalışma koşulları güvenli, iş garantili ve yükselme fırsatı tanıyan işler" olarak tanımlanmıştır (Aşıcı, 2012, s. 105). Yeşil ekonomi, iş yapmanın çok daha sürdürülebilir bir yolu ve bir alternatif önerisi olarak karşımıza çıkıyor. Birleşmiş Milletler Çevre Programı 2008 raporunda çevre dostu olmayan sektörlerin yeşillendirilmesi ve yeşil sektörlerle yatırım yapılması için politika geliştirilmesini destekleyerek kapsayıcı ve pratik bir işleyiş mekanizması sunuyor.

3.1. Yeşil İşler

Yeşil yakalı işler, çevre kalitesinin korunması veya artırılmasına doğrudan katkıda bulunan iyi ücretli ve kariyerli işler olarak da tanımlanmaktadır. Yeşil yakalı işler, düşük beceri düzeyi ile yüksek beceriye giriş düzeyi arasında, yüksek ücretli, beceri gelişimi ve ücret anlamında ilerleme fırsatı veren işlerdir (APOLLO ALLIANCE, 2008:5). Yeşil işlerin aynı zamanda güvenli çalışma koşulları ve işçi hakları, sendikal örgütlenme hakkı dâhil olmak üzere iyi işler olması gereklidir. İnsana yakışır iş de denilen bu tür işler kadın ve erkekler için özgürlük, eşitlik ve güvenlik koşullarına sahip, insan onuruna yakışır, makul ve üretken iş fırsatı olarak tanımlanmaktadır. İnsana yakışır iş insanların çalışma yaşamları boyunca arzuladıkları fırsat ve gelir, tanınma-kabul edilme, aile istikrarı, kişisel gelişim, adalet ve cinsiyet eşitliğini sağlamalıdır (CEDEFOP, 2009, s. 9).

Aslında yeşil ekonomi ülkenin işgücü piyasasındaki sorunları çözmek için dayanaktır. İklim değişikliği ile ilgili çevresel düzenlemelerin istihdama yarattığı-yaratacağı yararlı etkisi oldukça iddialı görülmektedir. Diğer taraftan yeşil işlerin nadir da olsa işgücü piyasasına olumsuz etkileri mevcuttur (UNEP/ILO, 2008, s. 43-44). OECD'nin 2004 yılında yayınladığı "Çevre ve İstihdam Değerlendirme" raporunda yeşil ekonominin istihdama olası etkileri analiz edilmiştir.

Olumlu ve Olumsuz İstihdam Etkileri

Çevreyi korumaya ve iyileştirmeye yönelik düzenlemeler yeni işler yaratabilir ya da mevcut işleri koruyabilir. Diğer taraftan çevre programları, fabrikaların kapanmasına neden olabilir. Çevre programları fiyatların artmasına ve böylelikle talebin, üretimin ve istihdamın azalmasına yol açabilir. Ayrıca firmaların yeni üretim kapasitelerini kirlilik kontrolü yönetmeliklerinin daha gevşek uygulandığı yabancı ülkelere kaydırmasına da neden olabilir.

Doğrudan ve dolaylı İstihdam Etkileri

Doğrudan istihdam etkisi, artan çevre koruma harcamaları ile tetiklenen artan talep, üretim ve istihdamda ortaya çıkan ilk tur etkilerdir. Dolaylı istihdam etkisi ise çevresel harcamalara diğer çevresel olmayan harcamaların dahil olmasıyla ortaya çıkan ikinci ve üçüncü tur etkilerdir. Dolaylı istihdam etkileri şu şekilde ortaya çıkmaktadır:

- Çevresel harcamaların tetiklediği aramalı ve hizmet talebi.
- Artan talep ve istihdamın yarattığı ücret artışlarından kaynaklanan çarpan etkisi.
- Nispi ücret ve fiyat etkileri.
- Kirlilik kontrolü yatırımlarının düzenli yatırımların yerine geçmesi nedeniyle ortaya çıkan yer değiştirme etkileri.

Kısa ve Uzun Dönem İstihdam Etkileri

Talebin artması gibi doğrudan etkilerin çoğu nispeten hızlı bir biçimde ortaya çıkmaktadır. Dolaylı etkilerin ekonomiyi etkilemesi daha uzun zaman almaktadır. Örneğin sermayenin kirlilik cennetlerine (pollution havens) doğru yer değiştirmesi uzun dönemde olumsuz bir istihdam etkisi yaratmaktadır.

Geçici ve Sürdürülebilir İstihdam Etkileri

İstihdam etkisi ölçülürken hangilerinin geçici nitelikte olduğu, hangilerinin ise sürdürülebilir (gerçek iş süresinin tahmin edilmesi güç olacağından burada kalıcı ifadesi tercih edilmemiştir) olduğunun belirlenmesi önemlidir.

Tam-Zamanlı ve Yarı-Zamanlı İstihdam Etkileri

Çevre ile ilgili bir faaliyetin istihdam etkisi hem yarı zamanlı hem de tam zamanlı işleri içerebilir. Bu ayırım için iki farklı gösterge faydalıdır. Birincisi, yaratılan toplam istihdamın miktarının yansıtılması için yaratılan bütün işlerin (yarı ve tam zamanlı) tam zamanlı eşdeğerleri cinsinden ifade edilmesi. İkincisi, işsizlikle mücadele açısından, basit bir biçimde yaratılan işlerin sayısının belirlenmesi de yeterli olabilmektedir.

Brüt ve Net İstihdam Etkileri

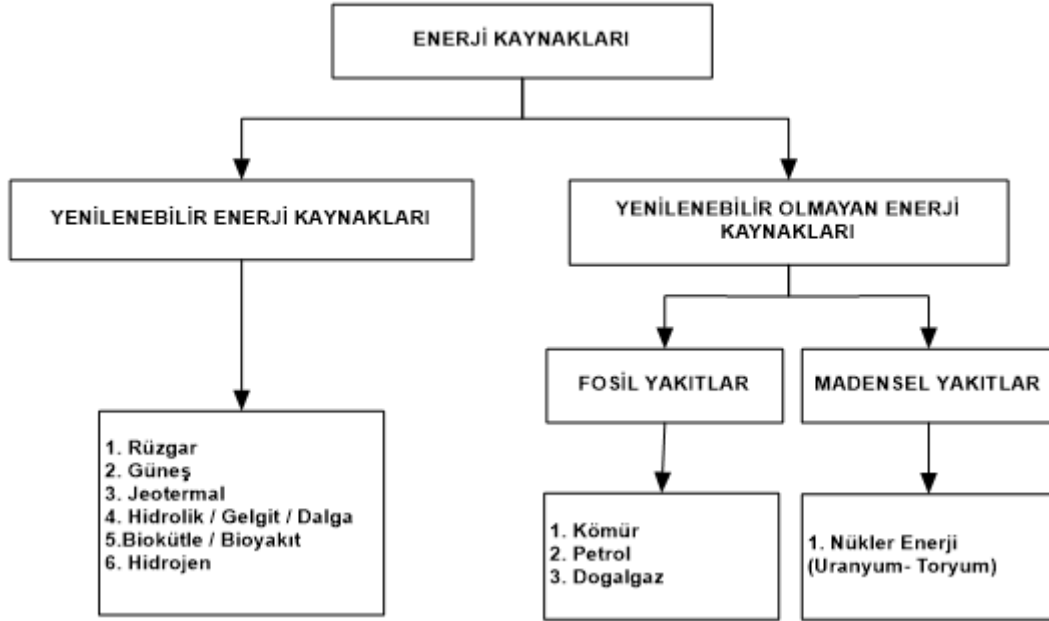
Brüt istihdam etkisi yeni istihdamın yaratılması ve mevcut istihdamın korunmasını içeren bir büyüklüktür. Net istihdam etkileri ise pozitif ve negatif, doğrudan ve dolaylı, kısa ve uzun dönem istihdam etkileri ulusal bir bilançoda hazırlandığında belirlenebilir (OECD, 2004,s. 9-10).

3.2. Yeşil Enerji

Hayatımızdın birçok alanında kullanılan enerji günümüz dünyasında sosyal ve ekonomik faaliyetlerimizin vazgeçilmez unsurudur. Aynı zamanda ülkelerin enerji üretimi ve tüketimine ilişkin göstergeler, sosyal ve iktisadi kalkınmışlığın belirlenmesinde kullanılan en başta gelen gelişmişlik ölçütlerindedir. Yenilenebilir olmayan enerji kaynakların tüketiminin % 75 olduğu bir dünyada asit yağmurları ve küresel ısınma gibi birçok doğa felaketleri meydana gelmektedir (Kavak, 2005).

Petrol fiyatlarının yükselmesi, kaynaklarının sınırlı olması ve çevre problemleri nedeniyle, fosil yakıtlara dayalı klasik yöntemlerin alternatifi olan yeşil enerji kaynakların kullanımı gün geçtikçe önem kazanmaktadır. Doğaya uyumlu güneş, rüzgâr, dalga ve jeotermal gibi yenilenebilir enerji sistemleri ön sırada yer alır.

Enerji üretimini daha iyi anlamak için sistematik biçimde enerji sınıflandırması yapmamızda fayda var. Aşağıdaki şekilde enerji kaynaklarını yenilenebilir ve yenilenebilir olmayan enerji kaynaklarını olarak sınıflandırılmıştır.

Şekil 1: Enerji kaynakları çeşitleri

Enerji verimli teknolojik yeşil inşaat, enerji verimli altyapı ve ulaşım ve atıkları enerjiye dönüştürme sistemleri enerji üretimde alternatif bir sektördür. Sektörler bazında yeşil enerjiyi ele alındığında endüstriyel üretim sisteminin doğayla uyum açısından sürdürülebilir kalkınmışlık için önemlidir bir dayanaktır (Kavak, 2005).

3.3. Yeşil İnşaat

Sürdürülebilir kentleşme ve çevrenin korunması, dolayısıyla kentleşmenin çevreye verdiği zararların en aza indirgenmesi için dünya çapında alınan önlemler ve yapılan düzenlemeler inşaat sektöründe yapılanmanın zorunlu hale getirmektedir. İnşaat sektöründe sürdürülebilir çevre dostu, daha az enerji tüketen ve daha az atık üreten binaların tasarımı ve inşası ve kullanılan malzemelerin üretiminde de sürdürülebilirlik göz önünde bulundurulmalıdır. Önümüzdeki dönemlerde inşaat sektöründe enerji verimliliği yüksek ve buna karşın karbondioksit gaz (CO₂) salınımını en aza indirilmiş binaların inşası önem kazanacaktır. Avrupa Birliği 2002, 2009 ve 2012 yıllarında enerji verimliliği CO₂ salınımının azaltılması konulu raporlarında mevcut ve yeni yapılacak binaların ilişkin düzenlemelerin her beş ayda gözden geçirilip yenilenmesini hedeflemiştir. Buna göre 2020 yılından itibaren tüm yeni binaların hem enerji tüketiminin en aza indirilmesi, hem de ihtiyaç duyulan enerjinin yenilenebilir enerji kaynaklarından karşılanması (nearly zero-energy) esasına göre yapılması zorunluluğu getirmiştir.

İnşaat sektörünün temel malzemelerinden birisi olan çimento üretimi oldukça enerji yoğunudur. Bu nedenle çimento sektörünün çevreye verilen zararı azımsanmayacak düzeydedir. Çimento üretiminde enerji verimliliğini artırılması ve CO₂ salınımının azaltılması önde gelen hedeflerden biridir. Sonuç olarak, inşaat sektörünün inşaat malzemeleri üretimi dahil olmak üzere sürdürülebilirlik ve iklim değişikliği konusunda üç ana hedefe odaklanması gerekmektedir (IGT, 2010);

- Tüm alan ve üretimlerde karbon salınımının azaltılması hatta tamamen ortadan kalkması
- İnsanların enerji verimli bir hayat yaşamasının azaltılmasını sağlamak üzere binaların yapılması
- Ekonominin diğer alanlarda temiz enerji arzı ve sürdürülebilirlik uygulamalarının yapılabilmesi için gerekli alt yapının sağlanması

İnşaat sektöründe çevreye duyarlı yeşil binaların tasarlanması ve yapılması sektörün sürdürülebilirlik konusunda ana hedefidir. Yeşil binaların tasarımı, yapımı, işletimi, bakımı, yenileme ve yıkımı bakımından topluma ve çevreye duyarlı bir kaynaklarını verimli kullanan yapılar olarak tanımlanmaktadır (Candemir ve diğerleri, 2012).

3.4. Tarım ve Gıda

Sürdürülebilir tarım, uzun dönemde doğal kaynakların korunmasının yanında çevreye zarar vermeyen tarımsal teknolojilerin kullanıldığı bir tarımsal yapının oluşturulmasıdır. Sürdürülebilir tarım kavramı, tarımsal üretimde agronomik, çevresel, sosyal ve ekonomik boyutları dengelemeyi hedefleyen bir yaklaşım seklidir (Türkmen, 2007). Dünyada özellikle son yıllarda artan toprak erozyonu ve hava kirliliği gibi çevresel etkilerin tarım alanlarının azalmasına neden olmuştur. Ürünlerin erozyona uğramış topraklarda ekilememesi dışında, bina ve fabrikaların tarım alanlarında kurulması milyonlarca hektar tarım arazisinin kaybolmasına neden olmaktadır.

Gelecek nesillerin de ihtiyaçlarının karşılanabilmesi için düşünülen sürdürülebilir tarım uygulamalarında; doğal kaynaklara en az zarar verecek biyolojik azot kullanımı, ekim nöbeti, biyolojik mücadele ve uygun yetiştirme tekniklerinin önemi oldukça büyüktür. Sürdürülebilir tarım genel anlamıyla; biyolojik girdilerin kullanılmasıyla tarım dışı girdilerin en aza indirilmesi ve buna bağlı olarak doğal kaynakların bozulmasını engelleyerek verimliliğin artırılmasını sağlamaktır. Yeşil ekonomi kapsamı içerisinde sürdürülebilir tarım faaliyetlerini yaygınlaştırılması insan sağlığı için oldukça önem arz etmektedir. Özellikle gelir düzeyi yüksek ülkeler başta olmak üzere birçok ülkelerde bilinçlenerek örgütlenen üretici ve tüketiciler, doğayı tahrip etmeyen yöntemlerle, insanların sağlığını olumsuz etki yapmayan tarımsal ürünleri üretmeyi tercih etmeye başlamıştır. Bu amacı güden bir üretim yolu olan organik tarım birçok ülkede kullanılmaya başlanmış ve bu konuda önemli atılımlar yapılmaktadır. Dünyada yaklaşık 24 milyon hektarlık bir alanda organik tarım yapılmaktadır. Başta Avustralya olmak üzere birçok gelişmiş ülkeler topraklarının büyük bir kısmını organik tarım yapılan alanlara çevirmesine önem vermektedir (Türkmen, 2007).

Organik ürün üretiminde gelişmekte olan ülkelerin geleneksel üretim sistemlerine sahip olmaları ve daha az kimyasal maddeleri kullanıyor olmaları gibi bazı avantajlara sahiptirler. Bunun dışında toprağın gübrelenmesinin de organik tarıma daha uygun olarak yapıyor olması bu ülkelerin organik ürün üretimine daha kolay adapte olmalarını sağlamaktadır. Organik tarımın, tüm insanlığa ve gelecek nesillerin sağlığını koruyarak uzun dönem ekonomiye, sosyal topluma ve çevreye olan yararları önemlidir.

Çevresel yararları

- daha az kirlilik üreten
- daha az toprak erozyonuna sebep olan
- doğal hayatın korunması
- çevre ile uyum içerisinde üretilmesi

Sosyal yararları

- sağlık koşullarının iyileştirilmesi
- daha iyi bir eğitimin sağlanması
- daha güçlü bir toplumun oluşturulması
- kırsal kesimden göçün azalması
- işgücünün artması
- daha iyi çalışma koşullarının oluşması

Ekonomik yararları

- daha güçlü bir yerel ekonominin oluşması
- daha güvenli gelirin sağlanması ve kazançların artması
- verimlilik yönünden yoksun toprakları ıslah edilerek yeni tarım alanları oluşturulması

Doğaya ve insan sağlığına zararlı kimyasal ilaç ve gübreler kullanılmadan üretilen organik tarımın insan sağlığı açısından önemli bir unsurdur. Ancak sadece organik üretim yöntemlerinin kullanılması yetmez, tarımın küçük çiftçilerin kalkınması için yerel gıda üretimini özendirilen sürdürülebilir anlayış çerçevesinde yapılması gerekir. Yeşil ekonomi stratejinin amacı yoksulluk en aza indirmek ve mevcut ve gelecek nesiller için sürdürülebilir bir temelde yaşam kalitesini en üst düzeye çıkarmaktır (Rao, 2010).

SONUÇ

Günümüze denk çarpık ekonomik yapılanma çevresel kaynakların sürdürülebilirliğini, ülkelerin refah düzeylerini ve hayat standartlarındaki gelişmesini büyük oranda tehdit etmektedir. İnsanlar geçimlerini sağlamak için yakın çevrelerindeki doğal kaynakları yoğun bir şekilde tahrip etmekte, ekolojik dengelerin bozulmasına neden olmaktadır. İşte bu noktada yeşil ekonomi sosyal, ekonomik ve çevresel kalkınmanın sürdürülebilirliğini sağlamak adına önemli bir araç haline dönüşmektedir.

Ekonomik kalkınma ve çevre arasındaki ilişkiye yeni bir boyut kazandıran yeşil ekonomi politikasını izlemek pahalı yatırımları gerektirmekte ve gelişmiş ülkelerin desteğine ihtiyaç duyulmaktadır. Çevreyle dost üretim teknolojilerinin kullanımını teşvik edilmesi ile az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde ekonomik kalkınmanın çevresel açıdan daha sürdürülebilir bir yapı kazanması sağlanabilir.

Doğal kaynakların korunmasını, geliştirilmesini, çevrenin korunmasını ve gıda kalite ve sağlık koşullarına uygunluğu amaçlayan organik tarım sürdürülebilir bir tarım için uygun bir yöntem olarak görülmektedir. Bu bağlamda gelecek nesilleri tehlikeye atmadan gereksinimlerini karşılayan bir toplum yaratmak açısından sürdürülebilir tarım ve gıda son derece önemli kavramlardandır.

Günümüzde mevcut enerji artan nüfus ve gelişen sanayi gereksinimini karşılayamamaktadır. Bu nedenle enerji üretimi ve tüketimi arasındaki açık hızla büyümektedir. Enerji kaynaklarının hızla tükenmesi de göz önüne alınarak yeşil enerji kaynaklarının kullanımı özendirilmeli, özel sektör bu alanda teşvik edilmelidir.

KAYNAKÇA

APOLLO ALLIANCE. (2008). "Green-Collar Jobs in America's Cities", United States, (http://www.americanprogress.org/issues/2008/03/pdf/green_collar_jobs.pdf), [Erişim tarihi: 25 Ekim 2013].

Aşıcı A.A. (2012). "Sürdürülebilir Yaşam İçin Bir Dönüşüm Önerisi: Yeşil Yeni Düzen", Yeşil Ekonomi. ss 105-132.

Candemir, B. v.d. (2012). "İnşaat Sektöründe Sürdürülebilirlik: Yeşil Binalar ve Nanoteknoloji Stratejileri", İMSAD Yayın No: İMSAD-R/2012-11/374

Cato, M. S. (2009). Green Economics: An Introduction to Theory, Policy and Practice, Earthscan, London.

CEDEFOP. (2009). "Future Skills Needs for the Green Economy", Research Paper, Luxembourg: Publications Office of the European Union, (http://www.cedefop.europa.eu/en/files/5501_en.pdf), [Erişim tarihi: 25 Ekim 2013].

Daly, H. E. (2007). *Ecological Economics and Sustainable Development: Selected Essays of Herman Daly*. Massachusetts: Edward Elgar Publishing.

Dinçer, Ö. (1996). "Şehir Yönetimi", Habitat II Kent Zirvesi İstanbul 1996 Uluslararası Bilimsel Toplantılar, içinde, İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yayınları, N: 44, İstanbul, ss. 190-195.

Harborth, Hans-Jürgen. (1991). "The Debate About Sustainable Development: Starting Point for an Environment-Oriented International Development Policy", Economics, Vol. 44, ss. 7-31.

IGT. (2010). Low Carbon Construction Innovation & Growth Team, Final Report Executive Summary, (https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/31774/10-1266es-low-carbon-construction-igt-executive-summary.pdf), [Erişim tarihi: 10 Kasım 2013].

Kavak, K. (2005). "Dünyada ve Türkiye'de Enerji Verimliliği ve Türk Sanayiinde Enerji Verimliliğinin İncelenmesi", Yayın No: DPT: 2689, Uzmanlık Tezi, (www.dpt.gov.tr/DocObjects/Download/3226/enerji.pdf), [Erişim tarihi: 05 Kasım 2013].

Kennet, M & Heinemann. (2006). "Green Economics: setting the scene. Aims, context, and philosophical underpinning of the distinctive new solutions offered by Green Economics", International Journal of Green Economics, Vol. 1, ss.68-102

Khor, M. (2011). Risks And Uses of The Green Economy Concept In The Context Of Sustainable Development, Poverty And Equity, Sough Centure, (http://www.twinside.org.sg/title2/uncsd2012/RP40_Green_Econconcept_MKJul11.pdf), [Erişim tarihi: 20 Haziran 2013].

OECD. (1999). "The Environmental Goods & Services Industry Manual For Data Collection and Analysis", Environment & Sustainable Development, Vol. 1999, no.7, ss. 1-64.

OECD. (2004). "Environment and Employment: An Assessment", Working Party on National Environmental Policy, Environment Policy Committee, Mayıs 2004, Paris. (<http://www.oecd.org/env/tools-evaluation/31951962.pdf>), [Erişim tarihi: 25 Ekim 2013].

Rao, P. K. (2010). The Architecture of Green Economic Policies, Springer

Schumacher E. F. (2000). Small Is Beautiful: Economics as if People Mattered, (<http://www.ee.iitb.ac.in/student/~pdarshan/SmallIsBeautifulSchumacher.pdf>), [Erişim tarihi: 05 Haziran 2013].

Tıraş, H. H. (2012). "Sürdürülebilir Kalkınma ve Çevre: Teorik Bir İnceleme", KSÜ İİBF Dergisi, Sayı 2, ss. 57-73.

Türkmen, İ. (2007). Sürdürülebilir Tarım İçin Yöneyem Araştırması Modeller, Yüksek Lisans Tezi. Çukurova Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Adana

UNEP. (2009). Global Green New Deal; Policy Brief. (http://www.unep.org/publications/search/pub_details_s.asp?ID=4023), [Erişim tarihi: 25 Ekim 2013].

UNEP. (2011). Towards a Green Economy: Pathways to Sustainable Development and Poverty Eradication.

UNEP/ILO. (2008). Green Jobs: Towards Decent Work in a Sustainable, Low-Carbon World, September 2008. (http://www.unep.org/PDF/UNEPGreenjobs_report08.pdf), [Erişim tarihi: 25 Ekim 2013].

Yavuz, A. (2010). "Sürdürülebilirlik Kavramı ve İşletmeler Açısından Sürdürülebilir Üretim Stratejileri", Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı 14, ss. 63-86.